

MAGTUDREDNINGEN

Redigeret af
Gorm Winther

Folketinget besluttede i marts 1997 at iværksætte en dansk magtudredning eller, som det officielle navn er, *En analyse af demokrati og magt i Danmark*. Projektet ledes af en uafhængig forskningsledelse. Magtudredningens forskningsresultater publiceres i en række bøger, som udgives på Aarhus Universitetsforlag, og i en skriftserie, som udgives af Magtudredningen.

Lise Togeby
(formand)

Jørgen Goul Andersen

Peter Munk Christiansen

Torben Beck Jørgensen

Signild Vallgård

DEMOKRATI OG MAGT I GRØNLAND

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

IT-SEKTOREN I ET MAGTPERSPEKTIV¹

KLAUS GEORG HANSEN

Af de mange myter og sagn, som inuit gennem århundreder har fortalt i de lange vinteraftener, er en god håndfuld endnu levende som mundtlige fortællinger. En af disse er *Anngannguujunnguaq*. Det er en historie om en dreng, der blev røvet af tunorsuit, et sagnfolk, som på dansk kaldes indlandsboerne, men drengen blev fundet og hentet hjem igen. Historien findes blandt andet hos Rink (1866-1871: 156-158) og er i 1994 blevet udgivet som børnebog (Petersen, 1994).

Den traditionelle version af det gamle sagn fortæller om et forældrepar, som boede alene et afsides sted med deres eneste søn, *Anngannguujunnguaq*. Om dagen var faderen på fangst, og moderen passede drengen, samtidig med at hun tog sig af de daglige gøremål. Mens drengen en dag var ude for at lege, blev han bortført af indlandsboere. Faderen ville have sønnen tilbage, så „han opsøgte sin Fætter, som var angakok. Denne udpegede Barnets Opholdssted“ (Rink, 1866-1871: 157) hos indlandsboerne. Faderen og angakokken fandt stedet og tog barnet med sig hjem igen.

De endnu levende sagn bliver fra tid til anden udsat for en nyfortolkning. Således blev sagnet om *Anngannguujunnguaq* opført som teaterstykke i 2001 i en moderniseret udgave. I den nye version, som blev opført i forsamlingshuset i Sisimiut, udspilles handlingen i nutiden. Familien bor New York Vej 5, og drengen bliver bortført af indlandsboerne. Det manglende opsyn med drengen skyldes, at moderen er travlt optaget af at chatte på internettet. Angakokker er der ingen af nu til dags, så i stedet ringer de oprevne forældre til Ilimmarsa,² Sisimiuts internetcafé, og får fat på en „internetnarkoman“ – et godt nyt grønlandsk ord opfundet til lejligheden. Denne har ikke hjælpe-ånder og trancer som sine medier, men tænder derimod for familiens computer og finder på kort tid ved at søge på internettet information om, at drengen befinder sig på adressen Mexico Vej 16. Til at skaffe drengen hjem hyres straks FBI, hvis agenter anholder røverne, og faderen kan få sin søn med hjem.³

INFORMATIONSTEKNOLOGI I DAGENS GRØNLAND

Jo, både computer og internet har gjort sit indtog i Grønland – fysisk som mentalt. Computerfreaks er vor tids angakokker, og deres medium er internettet. Men det bør bemærkes, at havde det ikke været for internettet, så havde moderen måske slet ikke været så fraværende, og så var *Anngannguujunnguaq* nok slet ikke blevet røvet. Det er med andre ord alment anerkendt, at informationsteknologi kan rumme både potentialer og problemer. Men der spores generelt så godt som ingen aversion imod dette nye. Skuespillets kobling mellem nyt og gammelt virker hverken fremmed eller skræmmende på publikum. Her er noget fra nutidens grønlandske dagligdag, som man kan forholde sig til i kulturens gamle ikklædning. Computer og internet er blot nogle af de seneste i en lang række af kommunikationsmidler, som er blevet introduceret i Grønland inden for de seneste 300 år.

Fra begyndelsen af den dansk-norske kolonisering af Grønland i 1721 arbejdede missionærerne med Hans Egede i spidsen målrettet på at etablere et grønlandsk skriftsprog. Resultatet fra et tidligere forskningsprojekt om udbredelsen af grønlandssproget litteratur og læsefærdighed blandt grønlandere i perioden 1790-1850 peger mod, at analfabetisme har været udryddet i Grønland i begyndelsen af 1800-tallet, hvilket er samtidig med eller måske tidligere, end det skete blandt almuens i Danmark. I begyndelsen af 1800-tallet var det en almindelig opfattelse blandt missionærer i Grønland, at stort set alle voksne kunne læse (Hansen, 1997).

Grønland fik sin første grønlandssprogede avis i 1861, *Atuagagdliutit*, der de første mange år udkom en gang om måneden. Som den første avis i verden bragte *Atuagagdliutit* farvebilleder. Op gennem sidste halvdel af 1800-tallet udvikledes ude i verden den kabelbårne telekommunikation. Her kunne Grønland på grund af landets geografi ikke rigtigt være med, selv om der dog et enkelt sted, nemlig i kolonien Jakobshavn – det nuværende Ilulissat – blev etableret lokal kabelbårne telekommunikation allerede i 1901. Oplysningerne stammer fra sprogforskeren William Thalbitzer, der i sin dagbog for den 18. juli 1901 skriver, at „telefonstænger ... [til det] første større telefonanlæg i Grønland“ var blevet rejst denne dag. Thalbitzer slutter af med at skrive, at „en ny æra begynder her!“ (Danker, 2000: 11).⁴ Hurtigt efter, at den radiobårne telekommunikation var udviklet og forbedret ude i verden, kom Grønland med igen, da Grønland i 1925 fik sine fire første radiotelegrafstationer.

Allerede fra 1940 kunne befolkningen på en del af vestkysten – altså størstedelen af befolkningen i Grønland – høre radio fra Nuuk (ibid.: 91). Grønland måtte dog vente på en udvikling af bedre trådløs telekommunikation,

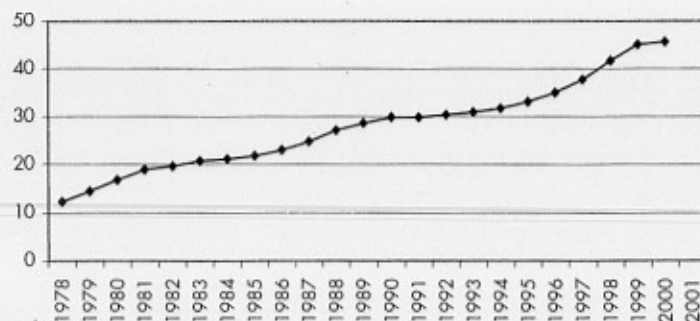
før det næste store skridt kunne tages. Da satellitkommunikation og radio-kædeteknologi i 1960'erne og 1970'erne blev forbedret, blev der satset stort på at binde hele Grønland sammen. Oveni kom så den digitale teknologi, og i 1996 blev Grønland det andet land i verden med et 100 pct. digitalt telefonsystem (ibid.: 260).

Siden midten af 1970'erne har der været en konstant øget brug af elektroniske kommunikationsmidler. Det gælder alt fra radio og tv, over telefon og mobiltelefon til computer og netværk. Video blev meget hurtigt udbredt, og den dag i dag er der relativt flere husstande i Grønland end i Danmark, som har video – 91 pct. i Grønland mod 84 pct. i Danmark (Grønlands Statistik, 2000/5: 4).

De seneste 25 års kraftigt øgede brug af telekommunikation og informationsteknologi kan illustreres med et par grafer, jf. figur 9.1 og 9.2. Tallene er hentet fra TELE Greenland A/S' egne interne kvartalsvise statistikrapporter (TELE, 1995–2000). Først er her vist en kurve for telefonabonnenttætheden⁵ i Grønland. For hele perioden over 23 år har der været en gennemsnitlig årlig tilvækst på 12 pct. Grønland krydsede i 1999 den magiske grænse på 45 pct. telefonabonnenttæthed. Ifølge den internationale telekommunikationsorganisation ITU var der i 1998 kun omtrent 20 lande i verden, som var nået over denne tærskel (Mejlvang, 1998).

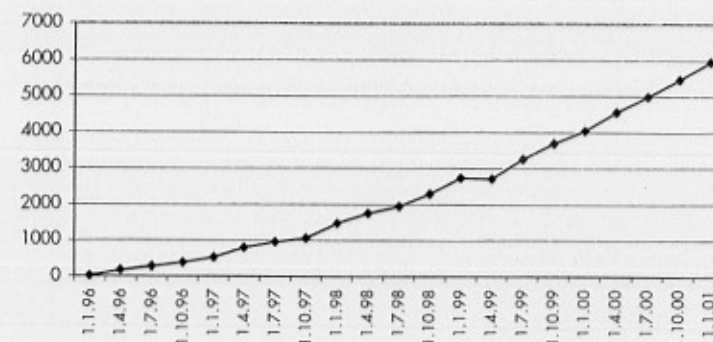
Siden TELE Greenland A/S i 1996 åbnede for, at man i Grønland kunne abonnere på en opkobling til internettet, er antallet af internetabonnenter

FIGUR 9.1.
Telefonabonnenttæthed i pct. opgjort pr. 1. januar

Kilde: TELE (1995-2000).

FIGUR 9.2.
Antal internet modemabonnenter i Grønland

Kilde: TELE (1995-2000).

konstant steget. Det er en af de centrale indikationer på den øgede brug af informationsteknologi i Grønland.

Med en gennemsnitlig husstandsstørrelse på 2,8 personer (Grønlands Statistik, 1997/4) giver det en stigning i modemtæthed i forhold til antallet af husstande over bare fem år fra ingen i januar 1996 til omkring 30 pct. i januar 2001. Til sammenligning var det tilsvarende tal for Danmark i 1999 31 pct. (Grønlands Statistik, 2000/5: 4). Den grønlandske stigning lader ikke til at flade ud lige med det samme. I en artikel i TELE Greenland A/S' eget blad *OnLine* sættes tallet for 1999 til omkring 23 pct. (Gyldenkerne, 2001: 10). For at få et samlet billede af, hvor mange der i alt har adgang til internet, skal så lægges det (måske) anseelige antal personer, som på skole, internetcafe, bibliotek eller arbejdsplads har adgang til internet, men som ikke har adgang via modem hjemmefra. Det er derfor ikke urealistisk at vurdere, at i alt fald 50 pct. af befolkningen har så godt som daglig adgang til internet enten via privat modemopkobling eller gennem fast opkobling på skole, internetcafe, bibliotek eller arbejdsplads.

En undersøgelse fra 2000 blandt elever i 7. til 11. klasse på de to folkeskoler i Sisimiut viste, at kun under 10 pct. af denne gruppe teenagere ikke bruger computer hjemme eller på internetcafe i fritiden (Hansen, 2001). Undersøgelsen havde en svarprocent på 80. Dette giver altså et meget klart billede af en yngre generation, hvor næsten alle „frivilligt“ bruger computer.

De her anførte centrale milepæle i Grønlands kommunikationshistorie skal blot illustrere den kraftige udvikling, som Grønland gennem de seneste små 300 år har været gennem inden for kommunikation.

Disse forandringer i kommunikationsmønstret har fået store samfundsmæssige konsekvenser. For 300 år siden kom ingen information til inuit i Grønland fra den øvrige verden, men allerede fra starten af den dansk-norske kolonisering blev nye kommunikationskanaler taget i anvendelse; og de blev også benyttet af lokalbefolkningen. De dengang nye kommunikationskanaler var langsomme. Der kunne gå år mellem første og anden del af en dialog. Det var grønlænderne vant til, men nu havde kommunikationen fået tilført to væsentlige dimensioner; adgangen til information fra den øvrige verden og muligheden for at benytte sit eget sprog på skrift.

Da *Atuagadliutit* fra 1861 begyndte at udkomme, blev nyhedsstrømmen med stof både indefra og udefra sat i system. Nyhedsformidlingen blev udbygget med de såkaldte telegramradioaviser fra 1930'erne. De blev først udsendt i æteren og derpå sat op uden for telegrafstationen. Grønlands Radio (senere KNR) blev etableret i 1958 (Rosing & Stenbæk, 1998). Side-løbende har fastnettelefon og mobiltelefon gjort kommunikation meget lettere for mange.

Turister, som besøger Grønland, har ikke de store vanskeligheder med at forlige sig med, at fangerne nu har skiftet kajakken ud med en jolle og en 50 HK's påhængsmotor. Men det kan stadigvæk overraske mange, når de ser en fanger, der lige er kommet i land med en nyfanget sæl, hive sin mobiltelefon op af brystlommen for at ringe efter en taxa til at køre sælen op på brættet, fangerens salgsbod.

Blandt unge foregår den personlige telekommunikation nu i udpræget grad i form af SMS-beskeder. Et forbrug på mellem 500 og 1.000 SMS-beskeder på en måned er ikke ualmindeligt (Kleemann, 2001: 12).

Denne tilsyneladende generelt udbredte brug af elektroniske kommunikationsmidler og informationsteknologi har gennem de seneste små ti år haft en vis offentlig og politisk bevågenhed.⁶ Landsstyret havde i årene 1995-1997 en IT-arbejdsgruppe, som i sin afsluttende rapport anbefalede oprettelsen af et IT-råd (Landsstyrets IT-arbejdsgruppe, 1996). Grønlands IT-råd så dagens lys i januar 1998. Dette har dog endnu ikke ført til, at Grønland er begyndt at satse på IT-branchen i landets erhvervsstrategi (Hansen, 2000a). Det kan undre, når Grønlands nabo mod øst, Island, har vist, at en satsning på en IT-brancher kan give store ekspertindtægter. Her ville Grønland kunne være med, hvis man turde satse.

I 2002 er de første tiltag blevet gjort til at etablere et hårdt tiltrængt hjemmestyreorgan, der med lidt god vilje kan sammenlignes med den danske Telestyrelse. Det skal blive spændende at se, om dette organ får lov til at få nogen reel indflydelse på de kommende års udvikling i IT-sektoren. Den ene person, som i første omgang udgør det nye organ, er ansat i Hjemmestyret, men alle omkostninger dækkes af TELE Greenland A/S.

POTENTIALER OG PROBLEMER

Grønland er som videnssamfund således i fuld gang med at indrette samfundet med en til stadighed øget anvendelse af informationsteknologi. Det er nogle af aktørerne i denne igangværende proces, som jeg her vil underkaste en nærmere analyse. Specielt er jeg interesseret i den bredere befolknings muligheder. Målet er at tegne et billede af, hvilke magtrelationer der er i IT-sektoren for derigennem at få en idé om, hvilke demokratiserende elementer der generelt tegner sig på samfundsplan.

Mine analytiske omdrejningspunkter vil være dels begrebet medborger-skab, hvor jeg vil tage udgangspunkt i Jørgen Goul Andersens (2002) diskussion af dette begreb, dels de samfundsmæssige ændringer ved overgangen til et videnssamfund, som den tysk-canadiske samfundsforsker Nico Stehr (1994; 2001) har nogle interessante betragtninger omkring.

Jeg har tre konklusioner: For det første at de tekniske muligheder for en udstrakt brug af IT i dag er til stede i det grønlandske samfund. For det andet at folkelige initiativer til nytænkning i dag i lige så høj grad kommer fra andre sociale konstellationer end fra de traditionelle institutionaliserede organisationer. For det tredje at der meget bredt i den grønlandske befolkning er en stor åbenhed over for det nye, som IT repræsenterer. Denne åbenhed er, hvad nyfortolkningen af den gamle myte blandt andet kan vise os. Åbenheden er forankret i en grønlandsk-eskimoisk socialisering, som fortsat er dominerende.

Disse tre positive forhold – eksisterende IT-infrastruktur, nye aktive sociale konstellationer samt åbenhed funderet i socialiseringen – er det potentiale, som Grønland vil kunne bygge videre på i en opbygning af et bredere funderet demokrati. Men der er også et parallelt sæt af problemer. Den eksisterende infrastrukturens potentiale udnyttes ikke optimalt blandt andet på grund af et lukket IT-monopol. De nye sociale konstellationers handlingsmæssige effektivitet hæmmes af en manglende informationstilgængelighed samt et markant uddannelsesefterslæb. Og endelig er den i socialiseringen

grundlagte brede folkelige åbenhed over for nyt tynget af en næsten total mangel på positive beskrivelser af den dominerende grønlandske socialiserings ressourcer.

MEDBORGERSKAB

Da mit fokus således er på befolkningen bredt, har jeg valgt begrebet medborgerskab som udgangspunkt for min analyse af IT-sektoren. Andersen (2002) skitserer tre dimensioner i medborgerskabet: Rettigheder, deltagelse og identiteter i forhold til borgernes engagement.

Ønsket med et medborgerskabsapproach er at give et mål for demokratiets tilstand. Det kan gøres ved at vurdere befolkningens deltagelses- og påvirkningsmuligheder samt ved at vurdere, om nogle grupper er udelukkede – i tilfældet Grønland kunne parametrene eksempelvis være geografi og sprog. Andersen slår fast, at det afgørende ikke er, om folk rent faktisk deltager, men om hvorvidt de føler sig afskåret fra at deltage, hvis de vil (ibid.: 170-171).

Jeg vil inden for hver af de tre dimensioner af medborgerskabet se på potentialer og problemer. Derigennem vil jeg vurdere IT-sektoren i et magtperspektiv. Ud fra denne vurdering vil jeg give mit bud på en mulig udbygning af demokratiet.

RETTIGHEDER – DIGITALISERET TELEINFRASTRUKTUR OG MONOPOL

Rettigheder handler på ét plan naturligvis om jura. Hvem har hvilke rettigheder? På dette formelle plan er Grønland tilstrækkelig demokratisk til, at der ikke er de store problemer. Men rettigheder er mere end ren jura. Rettigheder omfatter også de formelle og uformelle institutionaliserede handlemuligheder. Det vil for eksempel sige, hvilke normer der er for den enkelte borgers engagement, om det er en god idé at være medlem af et bestemt parti for at få indflydelse og magt osv.

Alle i Grønland har adgang til et digitaliseret telekommunikationsnetværk. Overalt er der adgang til telefonnettet og dermed også til eksempelvis internet. Det er godt. Æren for dette ligger hos TELE Greenland A/S, som gennem en mangeårig opbygning har sikret, at Grønland rent forbindelsesmæssigt er med helt i front på verdensplan. Der er dog ikke enighed om, hvorvidt der er tilstrækkelig kapacitet på forbindelserne, men den tekniske

mulighed for at blive koblet på er til stede for over 95 pct. af den grønlandske befolkning, og alle har principielt ret til at benytte disse muligheder.

Det er klart det store potentiale, når vi taler om medborgerskabsrettigheder, og interessen for at udnytte det er stor i befolkningen. Det viser både den allerede omtalte undersøgelse blandt teenagere i Sisimiut (Hansen, 2001) og en tilsvarende undersøgelse i den nordgrønlandske bygd Innaarsuit (Hansen, 1999a). Innaarsuit havde som et forsøg fået etableret en internetcafé med gratis adgang til internettet. En god del af befolkningen havde straks stor glæde af denne nye mulighed; ikke mindst fangere, der købte sneller,⁷ og husmødre, som blandt andet købte nye gardiner (ibid.).

Hvis der skal sættes en finger på dette pæne billede, så skal det være, at takstpriserne for at benytte kommunikationsnettet reelt ikke giver alle muligheder for at være med. Det er desuden gået langsomt med at få etableret steder, hvor der er gratis adgang til internettet. Det er primært folkebibliotekerne, der tilbyder denne service. Der er et meget stort behov for disse gratis adgangsmuligheder. Det ses klart i en undersøgelse, som er foretaget af Grønlands Statistik. I denne undersøgelse konkluderes det blandt andet: „Som den største barriere for anskaffelse af egen pc nævner respondenterne, at de ikke har råd til at anskaffe sig en sådan“ (Grønlands Statistik, 2002/2: 2).

Historien om Grønlands første internetcafé giver et ganske godt billede af den træghed, der har været og fortsat er i det offentliges etablering af fri adgang til internettet. Det drejer sig om den ovenfor omtalte internetcafé i bygden Innaarsuit, der blev etableret af Pilersuisoq A/S i 1997. Pilersuisoq er den del af det tidligere Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH), som nu har servicekontrakt med Hjemmestyret om at servicere alle bygder og en del mindre byer.

I sine første over 200 år havde først KGH og siden Pilersuisoq ingen nævneværdig konkurrence på sin handel i bygderne, men med den gryende internet-handel fra midten af 1990'erne så Pilersuisoq en klar potentiel trussel fra internettet mod sin handel i bygderne.

Pilersuisoq valgte på den baggrund en offensiv strategi. Målet var at fastholde bygdehandlen hos Pilersuisoq. Midlet var dels at etablere en grønlandsk web-butik, dels at sikre sig viden om bygdeborgernes interesse for internettet og web-handel. Pilersuisoqs web-butik åbnede i 1999, men allerede inden da havde Pilersuisoq som anført åbnet en internetcafé med fri adgang for alle. Efter et års drift blev der udarbejdet en rapport om, hvorledes internetcafeen var blevet brugt (se Hansen, 1999a).

Pilersuisoq havde ikke været nødt til at gennemføre sit eget internetcafé-projekt, hvis det offentlige havde fulgt med tiden og havde sørget for at give borgerne fri adgang til nettet. Nu blev Pilersuisoq nødt til at inddrage dette i sine strategiske overvejelser for at fastholde bygdernes handel på grønlandske hænder.

Grønlands første internetcafé med fri adgang var således i bund og grund et rent kommercielt projekt (Hansen, 2000b), der gennem en styrkelse af medborgerskabet i bygderne skulle sikre en kommerciel virksomheds langsigtede overlevelse.

Selv om der er nogle økonomisk betingede skævheder i den reelle adgang til internet, har vi som anført juridisk set lige rettigheder og principielt lige muligheder. Det centrale rettighedsproblem, der tegner sig i IT-sektoren, skyldes således ikke økonomi, men en monopoliseret og videnslukket forvaltning af det store potentiale, som digitaliseringen og det altomsluttende netværk repræsenterer.

For at kunne fornemme omfanget for demokratiet af de negative konsekvenser af dette monopol og den videnslukkethed, der præger IT-sektoren, skal vi først have et overfladisk billede af magtfordelingen i Grønland på forskellige typer af magt, jf. figur 9.3.

Jeg vil her koncentrere mig om den teknologiske magt. Et kig på de centrale teknologiske områder i samfundet – transport, fiskeri, bygge- og anlægssektoren samt informationsteknologi (IT) – viser, at den politiske magt her som i alle andre lande går gennem lovgivning, planlægning og økonomi. For de tre førstnævnte sektorer er den politiske indflydelse i Grønland eksplicit, målrettet og tydelig. Derimod er den politiske indflydelse på den sidstnævnte sektor implicit og utydelig.

FIGUR 9.3.
Typer af magt

TYPE AF MAGT	PRIMÆRE MAGTHAVERE
Militær	Danmark/USA
Forskningsmæssig	Danmark/Grønland
Politisk	Politikere/Danmark
Økonomisk	Politikere/Erhvervsfolk/Danmark
Juridisk	Politikere/Embedsmænd
Teknologisk	Erhvervsfolk/Politikere
Diskursiv	Politikere/Forskere/Presse

Som den altdominerende institutionelle enhed i IT-sektoren fik TELE Greenland A/S (herefter TELE) i 2000 det danske konsulentfirma Andersen Management International A/S (herefter AMI) til at udarbejde en rapport, *Konsekvensanalyse af 3 scenarier for liberalisering af den grønlandske telesektor*. I indledningen anføres det blandt andet, at „[d]enne rapport er TELE Greenlands bidrag i debatten ... om en liberalisering af telesektoren i Grønland og en privatisering af TELE Greenland“ (Andersen, 2000: i).

Rapporten konkluderer blandt andet, at „den kapacitet, kompetence og information, som TELE Greenland råder over, langt overstiger Hjemmestyrets ... TELE Greenland [har] hidtil på en række områder i praksis reguleret sig selv“ (ibid.: 129).

TELE's egen brug af rapporten viser med al tydelighed, hvilken selvregulerende praksis TELE udøver. Rapporten er dateret den 6. november 2000. Fra Hjemmestyret fik jeg i slutningen af december 2000 oplyst, at TELE, umiddelbart efter at AMI's rapport var blevet tilgængelig i november, var blevet pålagt straks at lægge rapporten i sin fulde ordlyd på TELE's hjemmeside. I december 2000/januar 2001 fremsendte TELE rapporten sammen med TELE's egne anbefalinger (som ikke er offentligt tilgængelige) til behandling og godkendelse i Landsstyret. Godkendelsen kom i løbet af januar 2001. Først efter Landsstyrets behandling af sagen frigav TELE's direktion rapporten på internettet. Dette fremgår af et „informationsbrev“, som er dateret den 23. januar 2001. Først på dette tidspunkt og først efter, at TELE havde sikret sig Landsstyrets tilslutning åbnede direktionen for den debat om rapporten, som TELE nu bruger som eksempel på sin åbenhed (Christoffersen, 2002).

Det faktum, at TELE – uden at blive pålagt nogen form for sanktioner – helt efter eget for godt befindende – og på trods af et fra Hjemmestyret fremsat krav om omgående offentliggørelse – i praksis selv kan bestemme, hvornår og hvilke oplysninger man vil lade tilfalde offentligheden, er et meget tydeligt eksempel på, hvordan TELE er selvregulerende og magtfuldkommen, også når det gælder den samfundsmæssige debat om TELE.

Det er naturligvis langt mere alvorligt, når det også sker inden for næsten alle andre områder af TELE's virke. TELE lægger i praksis selv sin egen og dermed landets IT-udviklingsstrategi, TELE fastsætter i praksis selv taksterne for virksomhedens produkter, TELE fastsætter i praksis selv sit produktudbud osv. Når jeg skriver „i praksis“, så skyldes det, at TELE gennem en lang årrække gang på gang i den offentlige debat har fremført, at TELE intet selv bestemmer, da det i henhold til lovgivningen er Landsstyret, der tager

beslutningerne. Her må man blot holde sig for øje, at – med AMI's ord – „den kapacitet, kompetence og information, som TELE Greenland råder over, langt overstiger Hjemmestyrets“ (Andersen, 2000: 129). I praksis har Hjemmestyret ikke en jordisk chance for at stille noget som helst troværdigt alternativ op over for TELE's „indstillinger“.

Ydermere har vi her i landet den praksis, at mange institutioner i vid udstrækning selv formulerer lovgivningen inden for institutionens eget område. Således er TELE også dybt involveret, når der lovgives på IT-området. Denne lovgivningsmæssige selvregulering er samfundsmæssigt set meget uhensigtsmæssig. Et eksempel kunne være, at det i lovgivningen er anført, at det er TELE, der skal afgøre ansøgninger til Hjemmestyret om dispensation fra TELE's monopoliserede koncessionsområde. Et andet eksempel er Ilisimatusarfiks indflydelse på universitetslovgivningen.⁸

Vi har at gøre med en af videnssamfundets helt centrale sektorer, som har én altdominerende aktør, nemlig TELE Greenland A/S, der næsten kan opføre sig som en stat i staten. I det grønlandske videnssamfund ligger den teknologiske begrænsning ikke primært i den informationsteknologiske hardware, men derimod i TELE's monopoliserede forvaltning af denne informationsteknologiske hardware.

TELE styres fortsat efter industrisamfundets idé om produktiv viden. Inden for denne logik skal produktiv viden og magt holdes koncentreret hos „de få“. Men det grønlandske samfund har nu – blandt andet på baggrund af TELE's succes med at binde Grønland sammen elektronisk – udviklet sig til et videnssamfund, hvor der stilles helt andre krav til forvaltning i IT-sektoren. Disse nye krav gælder såvel generelt som inden for de enkelte vidensbaserede organisationer. For at samfundet og organisationerne skal kunne fungere optimalt, skal information som udgangspunkt være tilgængelig for alle – på dette punkt halter Grønland både i den offentlige debat og inden for mange organisationer (bl.a. TELE) voldsomt bagefter.

Det er fortsat nogle få tunge magtinstitutioner, som har meget stor indflydelse på de politiske beslutninger. Nico Stehr har i sine værker et bud på, hvordan et videnssamfund kommer ud over disse magtmonopoliserede forhindringer for at udvikle et mere velfungerende demokrati. Stehr (1994: 243) påpeger, at opløsningen af magtinstitutioner, såfremt det sker, sandsynligvis i højere grad vil være et resultat af institutionens egen succes end af nogen anden enkeltfaktor. Dette er i høj grad, hvad der må siges at være på vej til at ske for telekommunikationsgiganten i Grønland. TELE har skabt et teknologisk set unikt grundlag for at udøve videnssamfundets elektroniske

deltagelse, men TELE kæmper nu for ikke at skulle give slip på den magt, som kontrollen over systemet repræsenterer. Dette er nu blevet en voldsom samfundsmæssig belastning, fordi det demokratiserende potentiale, som TELE har skabt det teknologiske grundlag for, ikke kan realiseres, før TELE's totale magt på området opløses og en del af magten reelt lægges i et offentligt organ, som kun skal have til formål at sikre de nationale interesser på området.

Stehrs overbevisende pointe er, at godt nok samler, opbygger og monopoliserer stater og institutionaliserede organisationer information og viden, men – og det har samfundsteoretikere indtil nu overset – disse stater og organisationer er også producenter af information, viden og handlemuligheder (Stehr, 1994: 228). Dette kommer de mindre organisationer og enkeltpersoner til gode. Den totale magtkoncentration, som centrale institutioner har besiddet i industrisamfundet, har gjort det muligt for disse institutioner at skabe systemer, der i deres væsen bliver den største trussel for de selv samme institutioners magt i videnssamfundet. Dertil kommer så i vort konkrete tilfælde, at den interne ledelsesform i TELE heller ikke er fulgt med tiden, hvilket kan vise sig at blive TELE's endelige akilleshæl.

På telekommunikationsområdet er Tele Greenland A/S ikke det eneste eksempel på institutionaliserede organisationer, der blandt andet i kraft af deres erhvervsmæssige succes er kommet under voldsomt pres. Det nuværende KIMIK A/S, som tidligere hed KANUKOKA Informatik er et andet eksempel på, hvordan et videnscentreret IT-system har skabt grundlaget for sin egen opløsning.

KANUKOKA Informatik (herefter KI) var KANUKOKA's (De Grønlandske Kommuners Sammenslutnings) egen IT-organisation. Under KANUKOKA opbyggede KI et særdeles stramt topstyret, men også velfungerende IT-system for landets kommuner. I 2000 mistede KI en stor del af sit forretningsgrundlag. KI blev delvist fældet af sin egen succes, som var funderet i industrisamfundet. Konkret ligger der naturligvis meget mere i denne sag, hvilket kan læses på KIMIK A/S' hjemmeside (KIMIK, 2002).

Set i et samlet perspektiv tegner der sig en klar parallel til problemstillingen omkring TELE. KI's historie er, at organisationen har siddet urørligt på et monopol. KI startede som KANUKOKA's interne edb-afdeling. Her var det muligt i et helt lukket miljø at opbygge en meget kraftig central styring af alle IT-dispositioner i de grønlandske kommuner. I en periode gik det rigtig godt. Udadtil var det en flot succeshistorie. Men i sin fuldkomne magt over udviklingen sad KI for længe brugernes ønsker og krav overhørig. KI

var eksempelvis bemærkelsesværdig længe om at gå væk fra et DOS-baseret styresystem og over til et windows-baseret styresystem.

Den utilfredshed, som opstod i kommunerne, resulterede i, at KI's ellers urørlige monopol blev brudt ved, at brugerne (kommunerne) opsagde samarbejdet og etablerede et nyt selskab. Dette nye selskab, KIT A/S, opererer med et helt andet koncept for såvel servicering som for intern organisation. KIT A/S flyttede ind i KI's tidligere lokaler og ændrede det fra enkeltmandskontorer til et åbent kontormiljø. „Det skal være synligt, at vi agerer på en helt anden måde“, udtrykte KIT A/S' nytiltrådte direktør, Allan Chemnitz det. Dette er naturligvis blot et overfladisk udtryk for den forskel, der ligger i KI's industrisamfunds virksomhedsfilosofi og KIT A/S's videnssamfunds virksomhedsfilosofi.

TELE følger samme linje, som KI gjorde, med en industrisamfunds-baseret virksomhedsfilosofi, et videnskonsentreret driftskoncept og en voldsom mangel på fleksibilitet og lydhørhed over for brugeres ønsker og behov. Men forskellen mellem TELE og KI er, at hvor KI i højere grad var underlagt markedskræfterne, hvilket i sidste ende fældede KI, så er TELE fortsat ekstra beskyttet af sit absolutte monopol. Det kan derfor en tid endnu regne med at kunne undgå de – i et markedspektiv – naturlige, men for virksomheden negative konsekvenser.

TELE har i kraft af sit stærke beskyttende kolonitidsfunderede monopol, kunnet opbygge den basale teleinfrastruktur, der, som allerede nævnt, i 1992 blandt andet gjorde Grønland til blot det andet land i verden med en 100 pct. digitaliseret teleinfrastruktur – Grønland var kun to måneder efter Island.

TELE har formået at gøre sig selv så magtfuldkommen, at det endnu nok vil kræve en omfattende debat, før vi ser samfundsmæssigt konstruktive ændringer – med mindre der sker noget internt, hvor TELE selv vil noget andet end at holde fast i sin magt.

Først når TELE begynder at sætte sig grundlæggende nye mål, vil Grønland på telekommunikationsområdet kunne opleve en ny livgivende magtspredning. Jeg ser en stor fare i, at magtspredningen kommer så sent, at den konstante vækst, som vi har været vidne til på telekommunikationsområdet de seneste 30 år, vil være begyndt at ebbe ud. Det ser vi allerede i udlandet, og hvis denne afmatning når Grønland, før magtspredningen er blevet ordentligt gennemført, vil det i sig selv være en negativ faktor for IT-sektoren. Uden vækst i sektoren vil der ikke være det nødvendige incitament for nye aktører til at foretage de nye investeringer, som bliver nødvendige i takt med, at TELE's magtkoncentration opløses.

Der er alt at tabe. En for sent iværksat monopol- og magtopløsning i IT-sektoren vil kunne resultere i en kronisk fastlåsnings i et monopol, fordi økonomien så ikke vil give andre mulighed for at etablere sig. Det er det, vi nu ser på flytrafikområdet. Liberaliseringen kom samtidig med en afmatning i sektoren, og i 2002 er Grønland tilsyneladende på vej tilbage til mere monopol-lignende forhold på store dele af flytrafikområdet. Det samme må ikke ske i IT-sektoren.

Man kan med rette spørge: Hvorfor har TELE fået lov til at regere så selvstændigt i så lang tid? Der er eksempler på andre aktører i IT-sektoren, som ikke fik lov til at opretholde et stramt monopol. I 1980'erne og 1990'erne blev Hjemmestyrets centrale edb-organisation, Q-data, tvunget til en omorganisering og KIMIKA/S er allerede blevet nævnt. En analyse af disse eksempler besvarer dog ikke fuldt ud, hvorfor det indtil nu har forholdt sig anderledes med TELE. En del af svaret på TELE's særlige position skal søges i en kombination af følgende forhold:

- Historie; den koloniale arv
- Teknologi; videnskonscentration og succes-historier
- Lovgivning; stort set alle lovgivningstiltag er udsprunget fra TELE selv
- Økonomi; vækst i 30 år har givet et guldæg med konstant overskud
- Ledelse; en dansk teknostrukturel elite.

HISTORIE

TELE's organisationshistorie rækker helt tilbage til den gang, da de første telegrafer blev etableret i 1920'erne. Under GTO blev der i 1950'erne opbygget en stærk topstyret organisation, som kom til at fortsætte i det senere TELE Greenland A/S. Organisationen er arvet fra tiden før Hjemmestyret. Til en vis grad har TELE bibeholdt noget af den autonomi, som disse stærke tekniske organisationer havde opnået, inden Hjemmestyret kom til – altså en tung kolonial arv.

TEKNOLOGI

TELE undgik under 1980'ernes og 1990'ernes store omlægninger at blive underlagt en styrelse, som det ellers skete med en anden del af det tidligere GTO, nemlig bygge- og anlægsområdet. Derved kunne TELE opbygge en virksomhed med en centraliseret og lukket videnskonscentration, som ingen

udenforstående har fået adgang til. TELE har de forgangne årtier desuden haft flere reelle teknologiske succeshistorier; lad mig her blot anføre opbygning af radiokæden og senere digitaliseringen af infrastrukturen.

ØKONOMI

Gennem de seneste godt 30 år har der været konstant vækst i omsætningen på telekommunikationsområdet, hvilket indikeres på blandt andet de to tidligere viste grafer – figur 9.1 og figur 9.2. Inden for de seneste 30 år er telefonitaksterne godt nok faldet, men slet ikke i samme takt som forbruget i denne periode er steget. Samlet set har det altså givet en konstant øget omsætning.

Det har givet en i grønlandsk sammenhæng helt enestående mulighed for, at et hjemmestyrejet aktieselskab gang på gang har kunnet præsentere overskud på regnskaberne. Der er ingen tvivl om, at TELE har ruget og fortsat ruger på et guldæg, som næsten ikke kan undgå at give gode resultater. Det har helt naturligt ført til politisk tilfredshed med virksomheden. Men det har også ført til økonomisk afhængighed. Hjemmestyret har gennem hen ved ti år kunnet operere med et årligt overskud fra TELE på op til 40 mio. kroner, penge der går direkte i landskassen.

Teletaksterne har med andre ord gennem de seneste mange år fungeret som en skjult beskatning af befolkningen. Da prissætningen har kunnet planlægges inden for det beskyttende monopol, er overskuddet i mindre grad udtryk for en fornuftig drift, men derimod et udtryk for en skjult merbeskatning af befolkningen. Da denne merbeskatning er blevet opkrævet uden, at politikerne har fået skylden for det, har det naturligvis været med til at øge politikernes tilfredshed med monopolet og det selskab, som har varetaget monopolet.

Der har – nok af samme grund – da heller aldrig på noget tidspunkt været politisk optræk til at få en kritisk vurdering af TELE's økonomiske dispositioner på telekommunikationsområdet, selv om flere forhold nok burde have været undersøgt nærmere. Her skal blot nævnes fejlinvesteringen for godt ti år siden i mobiltelefonsystemet NMT (det nordiske analoge mobiltelefonsystem), som i dag næsten er udfaset. I TELE's skrårige stil blev NMT præsenteret som det eneste rigtige system for Grønland – GSM (det internationalt brugte digitale mobiltelefonsystem) ville der aldrig blive grundlag for at indføre. Der gik dog kun nogle få år, før TELE alligevel også måtte begynde at indføre GSM. Selv så store fejlinvesteringer har den konstante økonomiske vækst kunnet dække over hos TELE. Igen ses det, at den

øgede omsætning i højere grad er udtryk for manglende konkurrence og dermed et kunstigt højt prisniveau på telefonitaksterne, end det er udtryk for en reel værditilvækst i sektoren.

LOVGIVNING

Som anført har TELE i udstrakt grad selv lovreguleret sit ansvarsområde. Hvis noget har rørt sig inden for TELE's interesseområde, har TELE oftest været hurtig ude med et oplæg på området. Transport af telekommunikation til og fra Grønland er blot et eksempel.

Kun i få tilfælde er det ikke lykkedes for TELE at sikre sig indflydelse. Hjemmestyrets IT-arbejdsgruppe, der i årene 1995–1997 sad med TELE's direktionsekretær som formand, var meget præget af, hvad TELE's ledelse ønskede, der skulle diskuteres. Arbejdsgruppens omfattende arbejde fik stort set ingen reelle konsekvenser. Det senere Grønlands IT-råd udgav i 2000 en rapport (Grønlands IT-råd, 2000). I det afsluttende arbejdet nedlagde TELE's medlem af IT-Rådet de facto sit medlemskab. Det skete efter et møde, hvor det blev klart, at TELE's interesser ikke uimodsagt ville komme til at indgå i IT-Rådets anbefalingerne. Efterfølgende blev IT-Rådets mandat kraftigt indskrænket.

LEDELSE

TELE's ledelse domineres af det, som professor Gorm Winther i sit bidrag i denne bog kalder „den danske teknostrukturelle elite“. Definitionen passer i usædvanlig grad på TELE's ledelse. Personer, der tilhører denne elite, er blandt andet karakteriseret ved, at de „søger at konsolidere [deres] magt ved at kontrollere og påvirke andre lag af den post-koloniale elite.“ (ibid.).

TELE's vilje til at holde fast i den fra kolonitiden arvede magt er af ledelsen strategisk blevet udøvet over for politisk indblanding. TELE har blandt andet tildelt privilegier til politikere i form af gratis produkter og ydelser, hvilket TELE har været helt åben omkring. TELE har desuden sikret sig politisk godkendelse af kontroversielle tiltag, før en offentliggørelse og en samfundsmæssig debat dermed kunne frembringe andre synspunkter end TELE's egne. Senest er det set med den absurde indførelse af volumentaksering. Desuden har der været en udbredt brug af videnspression efter devisen: „Vi i TELE ved dette, fordi vi alene har adgang til data“. Kun meget sjældent er de faktiske data i form af intern statistik med videre blevet fremlagt som

argumentation. Eksempelvis er TELE's argumentation for indførelse af volumentaksering stort set blottet for henvisninger til faktuelle og konstaterbare kendsgerninger.

Disse forhold har samlet set skabt nogle væsentlige problemer i forholdet mellem på den ene side samfundets nationale interesser og kravene til medborgerskabets rettigheder og på den anden side TELE's forvaltning af sit IT-monopol.

TELE har strategisk i den offentlige debat stort set altid postuleret et 100 pct. sammenfald mellem TELE's strategier og Hjemmestyrets/samfundets nationale og befolkningens medborgerskabsinteresser. Dette er en pseudolighed, som oftest har fredet TELE fra enhver reel indholdsmæssig kritik. Kritik mod TELE har derved kunnet fremstilles som kritik af Hjemmestyret, samfundet eller befolkningen. Men sandheden er, at TELE naturligvis har sine egne økonomiske interesser at varetage, og disse interesser er i sagens natur langt fra altid sammenfaldende med Grønlands nationale interesser på IT-området, for slet ikke at tale om en bredere befolkningsinteresse.

Dette punkt hænger nøje sammen med et af de centrale stridspunkter i den diskussion, der har været ført om og med TELE, nemlig om hvorvidt der er tilstrækkelig kapacitet på den grønlandske infrastruktur til at dække befolkningens behov for telekommunikation.

Til trods for, at det ikke er en del af TELE's formål, har TELE som nævnt gennem en årrække genereret et markant årligt overskud på sit regnskab. TELE's formål er at servicere offentligheden på telekommunikationsområdet. TELE's holdning til indholdet af denne samfundsservice har i mange år været paternalistisk, idet TELE selv har defineret hvilken service, der har været behov for. TELE har så at sige sat sig selv til at styre området. Det er i denne sammenhæng kapacitetsbehovsdiskussionen kommer ind. Præmisserne for, hvilke behov vi nationalt vil opstille, er aldrig blevet defineret. Her kunne en sammenligning med Nordnorge og med Nunavut være ganske passende. Der er et påtrængende behov for at få sat tal på, hvor stor kapacitet, der skal regnes med per indbygger. Først når en rapport eksempelvis skitserer tre modeller for kapacitet per indbygger, kan diskussionen om, hvorvidt der er tilstrækkelig kapacitet i Grønland begynde at blive konstruktiv. Og først når det erkendes, at TELE's økonomiske interesser ikke er sammenfaldende med Grønlands nationale interesser, vil en væsentlig barriere for en udbygning af det demokratiserende potentiale, der allerede findes i IT-sektorens infrastruktur, kunne nedbrydes. Samfundet kan først herefter begynde at udnytte dette potentiale i fælles national interesse.

Jeg har tidligere i flere sammenhænge argumenteret for, hvordan jeg mener, man kan overvinde den barriere, som TELE's monopol repræsenterer i forhold til at udnytte det demokratiserende potentiale, der er i IT-sektorens infrastruktur.

For det første skal Grønlands telekommunikationsinfrastruktur skilles ud i en helt selvstændig enhed (eksempelvis en telestyrelse), der skal være hjemmestyreejet – ligesom Lufthavnsvesenet. Kapaciteten på denne telekommunikationsinfrastruktur skal derpå kunne udbydes til alle, som ønsker at udbyde telekommunikationsydelser. Dernæst skal udbudet af telekommunikationsydelser splittes op på flere selskaber. Dels skal der være et selskab, som inden for en servicekontrakt har ansvaret for ét geografisk område. Dels skal der være flere selskaber, der på friere konkurrencevilkår kan udfolde sig inden for et andet geografisk område – ligesom KNI Pilersuisoq opererer med sin servicekontrakt i ét geografisk område og KNI Pisiffik samt mange andre butikker opererer på et friere marked i et andet geografisk område.⁹

DELTAGELSE – NYE AKTIVE SOCIALE KONSTELLATIONER OG UDDANNELSESEFTERSLÆB

Deltagelse er den centrale dimension i medborgerskabet. Det potentiale, som ligger i medborgerskabets deltagelsesdimension, er, at videnssamfundet med sine elektroniske kommunikationskanaler allerede giver de nødvendige rammer for, at nye sociale konstellationer såsom interessegrupper og enkeltpersoner kan deltage og søge indflydelse på trods af eksempelvis landets geografiske barrierer.

Før jeg diskuterer dette potentiale nærmere, vil jeg trække en linje fra begrebet data gennem information, erkendelse, viden, deltagelse, indflydelse og magt til demokrati.

Francis Bacon observerede i 1620, at „viden er magt“, selv om det vist er en lettere omskrivning af de oprindelige ord, der var skrevet på latin: „scientia et potentia“. Bacons ideer gik ikke på samfundsforhold, men derimod udelukkende på den dengang voksende videnskabelige indsigt i naturens mekanismer. Bacon havde betragtningen fra Det Gamle Testamente, hvor der i Ordsprogenes Bog står: „Vismænd er større end kæmpe, kyndig mand mer end kraftkarl“ (Ordsp. 24.5). Men lad nu blot disse historiske kendsgerninger vige for en bredere og mere pragmatisk brug af Bacons vise ord (Bacon, 1620; Bengt-Pedersen, 1998: 488; Stehr, 2001: 35).

Det laveste niveau af viden er data. Data har ingen indre mening. Data må nødvendigvis sorteres, grupperes, analyseres og fortolkes. Når data er behandlet på denne måde, bliver det til information. Information har både indhold og formål. Men information har ingen mening. Når information kombineres med kontekst og erfaring, bliver det til viden.

Viden er altså kombinationen af information, kontekst og erfaring. Kontekst er et individs ramme for sit syn på livet. Dette inkluderer faktorer som sociale værdier, religion, kultur, arv og køn. Erfaring er tidligere erhvervet viden. Når viden udveksles fra en person til en anden, bliver denne viden indlejret sammen med modtagerens kontekst og erfaring, og den nye viden fortolkes derfor i overensstemmelse hermed.

Vi er nu gået fra data over information til viden, der alle kan beskrives tilpas entydigt. Det næste skridt er erkendelse. Erkendelse er derimod mere u håndgribelig. Jeg skal ikke her indlade mig på dybere filosofiske betragtninger over begrebet erkendelse. Blot vil jeg anføre, at jeg bruger det i betydningen „det at operationalisere sin viden og gøre den til genstand for målrettet handling“.

De følgende niveauer går ud over viden i sig selv. Her spiller den samfundsmæssige kontekst en større rolle. Der er ingen nødvendig sammenhæng fra viden og videre til deltagelse, indflydelse, magt og demokrati – således som det ellers kan ses fra data til erkendelse. Her spiller – som sagt – mange eksterne faktorer ind.

Det vil her være på sin plads med nogle få overvejelser om emnet demokrati. Inden for både forskellige former for viden (meningsfyldt, produktiv og handlings) og forskellige former for deltagelse (modtagende, indsamlede og bidragende) ligger en forestilling om, at mere viden og mere deltagelse kan give bredere indflydelse og magt og dermed øget demokratisering. Ideen er, at jo bredere adgang til en hvilken som helst af disse former for viden og deltagelse, der gennem tiden har været, jo bredere er indflydelse og magt blevet spredt i samfundet, og jo bedre er det samfundsmæssige grundlag for demokratiet blevet.

Grønland er i dag at betragte som et videnssamfund, hvor viden og telekommunikation indgår som vigtige elementer i samfundsstrukturen. Derfor er en analyse af magtforholdene i IT-sektoren helt central for en vurdering af landets demokratiske temperatur.

For mig er det nødvendigt at se nærmere på begrebet viden, når jeg vil diskutere magtforhold i IT-sektoren i Grønland. Her vil jeg tage udgangspunkt i samfundets overgang fra industrisamfund til videnssamfund. Som

min gennemgående teoretiske inspirationskilde, hvad medborgerskabets deltagelse angår, holder jeg mig til Nico Stehrs to værker; *Knowledge Societies* fra 1994 samt *The Fragility of Modern Societies; Knowledge and Risk in the Information Age* fra 2001. Stehr konstaterer, at hidtidige teorier har elaboreret meget på definitioner af viden, men det afgørende fænomen – „viden i sig selv“ – er ikke blevet ofret mange tanker. Mange teorier har indtil nu behandlet „viden i sig selv“ som en sort boks (1994: 92). For overhovedet at kunne opnå en tilstrækkelig forståelse af den rolle, som viden spiller i videnssamfundets magtfordeling, er det nødvendigt, at denne sorte boks gøres til genstand for nærmere granskning.

Nico Stehr definerer viden som „en evne til social handling“ (1994: 95). Stehr kommer derpå ind på kombinationen viden, forskning og magt. Viden er ikke ligeligt fordelt, hvorfor der vil være magtbastioner og ulighed. Han ser specielt videnskabelig viden og teknologisk viden som repræsentanter for evnen til social handling. Det bringer Stehr til først at kigge nærmere på videnskab og dermed forskning. I nyere historisk perspektiv kan forskning deles i tre faser (ibid.: 99-101):

- I oplysningstiden var forskning en meningsfyldt kraft
- I industrisamfundet blev forskning en produktiv kraft
- I videnssamfundet bliver forskning en udførende kraft.

Dette formulerer Stehr videre til tre former for viden:

- Meningsfyldt viden (- viden gives)
- Produktiv viden (- viden haves)
- Handlings-viden (- viden tages).

Her er det vigtigt at holde fast i Stehrs pointe i sin kritik af tidligere samfundsteorier: „I takt med at videnskab bliver en direkte produktiv kraft i vort århundrede, mister den ingen af sine tidligere muligheder, men tilføjer en afgørende ny kraft“ (1994: 20). Det samme gælder – mener jeg – for de forskellige vidensformer.

Beskrivelsen af disse tre former for viden kan udvikles lidt. Oplysningstidens meningsfyldte viden blev af samfundets elite tænkt givet til folket, hvilket netop ligger i termen „oplysning“. Her var viden „samfunds-viden“. Industrisamfundets produktive viden var noget de få ledere, der sad på produktionen, havde. Denne viden var „teknologi-viden“. I videnssamfundet

er viden i langt højere grad noget, borgere selv indhenter i form af „handlingsstyrkende viden“. Denne i videnssamfundet højere grad af individuel indhentet viden gælder alle niveauer af viden.

De potentielle muligheder for individuel og social handling udvides betydeligt i et videnssamfund. Ifølge Nico Stehr vil udvidelsen primært ske på det samfundsstrukturelle mellemniveau; det vil sige hos enkeltindivider, små grupper, sociale bevægelser, interessegrupper, mindre selskaber og netop ikke nødvendigvis på det såkaldte institutionelle niveau, som kan være statsinstitutioner, det politiske system, monopoler, økonomien, uddannelsessystemet og måske tilmed selve nationalstaten (Stehr, 1994: 105).

Lad os vende tilbage til videnssamfundets aktivt deltagende borger. Denne borgers deltagelse kan opdeles på følgende måde:

- Modtagende deltagelse
- Indsamlende deltagelse
- Bidragende deltagelse.

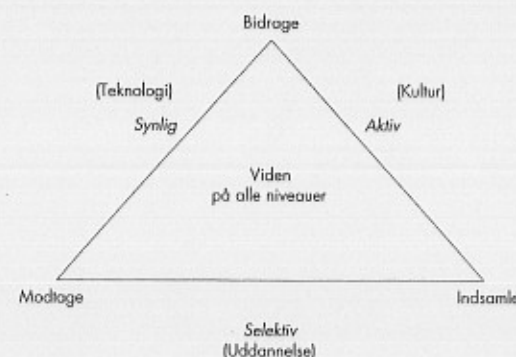
Her ses en af de centrale forskelle mellem industrisamfundet og videnssamfundet. Hvor borgeren i industrisamfundet i højere grad deltog som medlem af en organiseret gruppe (fagforening, politisk parti, osv.), deltager borgerne i videnssamfundet i højere grad ud fra mere uformelle grupperinger. Deltagelsen har mere karakter af individuel aktiv deltagelse.

Denne mere eller mindre individualiserede sociale og samfundsmæssige deltagelse er helt central for forståelsen af det pres, som de gældende magtpositioner i eksempelvis IT-sektoren nu oplever. Her vil det være formålstjenligt at inddrage „deltager-trekanten“ – et analyseredskab, som jeg har under udvikling for at kunne analysere den almindelige deltager i IT-sektoren i videnssamfundet, jf. figur 9.4¹⁰ (Hansen, 1998).

For nærværende analyse er det tilstrækkeligt at se nærmere på, hvilke mulige begrænsninger for deltagelsen der måtte være på de tre i modellen anførte samfundsmæssige områder:

- Teknologi – som er bestemmende for, hvor synlig man kan være elektronisk
- Uddannelse – som er essentiel for, hvor selektiv man formår at være
- Kultur – som er afgørende for, hvordan man er aktiv.

FIGUR 9.4.
Deltager-trekanten

Det første punkt, teknologi, er dækket i medborgerskabets første dimension, *rettigheder*. I min gennemgang ovenfor fremgår det, at der både er potentialer og problemer på området. Det andet punkt, uddannelse, indgår i medborgerskabets anden dimension, *deltagelse*. Det tredje punkt, kultur, dækkes af medborgerskabets tredje dimension, *identiteter*. Kulturen vender jeg tilbage til i næste afsnit.

Der er en dobbelthed i brugen af begrebet deltagelse. I medborgerskabet indgår deltagelse som én af de tre dimensioner, men da medborgerskabsapproachen handler om deltagelse, må det nødvendigvis udgøre den centrale dimension af medborgerskabet. Deltagelsens centrale placering fremgår af „deltager-trekanten“, hvor de to øvrige medborgerskabsdimensioner – teknologi og identiteter – indgår som delelementer.

Som anført i gennemgangen af „deltager-trekanten“ indgår uddannelse og selektion i medborgerskabets deltagelsesdimension. Her støder vi på to væsentlige problemer og forhindringer.

For det første udgør det markante uddannelsesefterslæb en generel samfundsmæssig begrænsning. Ringere uddannelse giver ringere færdigheder i at selektere. Det altoverskyggende problem er de alt for få uddannede og den dårligt fungerende folkeskole. I Grønland er der etableret mange vidensarbejdspladser, men Grønland kan ikke besætte disse stillinger med egne vidensuddannede. Det kan vel bedst sammenlignes med det, som skete i 1950'erne og 1960'erne, hvor det var industrisamfundets håndværkere, der var brug for, men som ikke var blevet uddannet lokalt i tide. Nu er det så vidensmedarbejdere, der må importeres, fordi samfundet ikke har formået

selv at få uddannet, hvad der nu er behov for. Måske rammer dette specielt videnssamfund med en kolonial eller tilsvarende forhistorie.

Det værste er næsten, at den grønlandske folkeskole endnu i dag slet ikke er gearret til at give sine elever den mest basale skoling i at søge, vurdere og selekttere information på internettet og dermed forberede de kommende generationer på at fungere i videnssamfundet. Her bør der straks gøres en indsats.

Der er væsentlige tiltag i gang til forbedring af den grønlandske folkeskole. Det meget ambitiøse projekt kaldes „den gode skole“. Hvis intentionerne i planerne bliver realiseret, vil det helt sikkert kunne få en gavnlig indflydelse på kommende generationers muligheder for at agere som aktive medborgere. Men det er nok et åbent spørgsmål, om de gode intentioner lader sig realisere – ikke mindst fordi politikerne slet ikke allokterer de nødvendige midler til projektet og til at sikre passende fysiske rammer for projektet. Her tænker jeg primært på, at de grønlandske folkeskoler generelt er i en meget dårlig forfatning.

Der er også en anden meget væsentlig grund til at være skeptisk i forhold til, hvorvidt intentionerne i „den gode skole“ kan realiseres, og det er den generelt negative holdning, som findes blandt folkeskolelærerne, når det gælder en oplæring i brug af computeren som et samfundsredskab. Denne modstand kan eksempelvis illustreres med det skjulte dobbeltspil, som lærerrepræsentanter i Landsstyrets IT-arbejdsgruppe spillede for at sikre sig, at Landstinget ville anbefale langt mindre ambitiøse hensigter med IT i folkeskolen end det, som IT-arbejdsgruppen i 1996 anbefalede. Lærerrepræsentanterne udarbejdede ganske enkelt i det skjulte en redegørelse for KIIP (det daværende Direktoratet for Kultur, Uddannelse og Kirke) sideløbende med IT-arbejdsgruppens arbejde (KIIP, 1997). Denne redegørelse tilsluttede Landstinget sig, og dermed mistede den grønlandske skole en enestående mulighed for at få en IT-målsætning, der kunne have bragt en del af undervisningen på omgangshøjde med de krav, som samfundet i dag stiller til dem, der går ud af folkeskolen.

Senest er lærernes modvilje set i Danmark i forbindelse med, at den danske undervisningsminister i juni 2002 fremsatte en idé, om at alle skolebørn ned til tredje klasse skulle udstyres med en computer. Dette var lærerne straks ude i medierne for at afværge. Grundlaget for denne generelle modvilje lader primært til at være en mere eller mindre uargumenteret negativ holdning til computere i undervisningen.

Det andet problem i medborgerskabets deltagerdimension er, at det offentlige system – her primært Hjemmestyret – fortsat er alt for tilbagehol-

dende omkring tilgængeliggørelse af information. Det betyder, at de trods alt allerede mange aktive deltagende medborgere slet ikke har adgang til i det offentlige rum at se, vurdere, selekttere og reagere på den information, som burde være tilgængelig, men som ikke er det. Det vil kræve en anderledes holdning i centralforvaltningen at ændre fundamentalt på disse forhold.

IDENTITETER – SOCIALISERET ÅBENHED OG MANGLENDE POSITIV BESKRIVELSE AF SOCIALISERING

I studiet af befolkningens brug af moderne teknologi er det slående, hvor åbne næsten alle er for at bruge de forskellige teknologiske muligheder. Her opleves ingen tastaturforskrækkelse. Denne åbenhed over for eksempelvis ny teknologi er et generelt træk ved en grønlandsk socialisering og er et af de stærkeste potentialer ved medborgerskabets tredje dimension, identiteterne.

Den fundamentale samfundsmæssige åbenhed bunder i en rodfæstet fatalistisk livsindstilling. Denne fatalisme er konstateret af mange iagttagere, som har beskæftiget sig med grønlandsk socialisering. Eksempelvis ses det i begge de to klassiske beskrivelser af et grønlandsk folkesind ved tærsklen til „det nye Grønland“, Aage Bugges fra 1949 og Schultz-Lorentzens fra 1951. De bruger i deres beskrivelser af grønlandsk livsanskuelse begge følgende sætning som udtryk for en grønlandsk livsholdning: „det der skal ske, det sker“ (Bugge, 1949: 18; Schultz-Lorentzen, 1951: 55).

Den fatalistiske og åbne forholden sig til sine omgivelser er en del af en traditionel eskimoisk verdensanskuelse. Tidligere – i den før-koloniale tid – var det en nødvendighed for overlevelse i den ofte uforudsigelige og barske arktiske natur. Med fatalismen og åbenheden følger en parathed til at håndtere anarki og at prøve noget nyt (Hansen, 1999b). Den grønlandske socialisering skoler individerne i at kunne agere i en kaotisk og fragmenteret virkelighed, og dette er netop egenskaber, som er i højsæde i videnssamfundet.

Fatalismen og åbenheden, som i sig selv er et centralt potentiale, rummer en vis sårbarhed i kombination med det eskimoisk-grønlandske menneskesyn. Det gældende menneskesyn bygger i udpræget grad på fundamental egalitet mellem mennesker. Det kommer blandt andet til udtryk i et knæsat dogme om den ukrænkelige personlige integritet. Dette dogme medfører, at dyder som tilbageholdenhed, beskedenhed og fāmæltheden anses for gode dyder, og det er netop her, den grønlandske måde at opføre sig på bliver sårbar.

Den moderne magtudøvelse, som i dag praktiseres af eksempelvis en dansk teknostruktural elite og af politikere, respekterer ikke dogmet om den ukrænkelige personlige integritet. Men denne krænkelse af socialt gældende normer bliver ikke eksplicit problematiseret, netop fordi vi i Grønland ikke har nogen gennem socialiseringen indkodede aktive og udadvendte forsvarsmekanismer mod dette. Den folkelige reaktion på denne „forkerte“ magtudøvelse har op gennem kolonitiden været udviklingen af en indadvendt „selvundertrykkelse“ og „overdreven autoritetstroskab“ og disse passive forsvarsmekanismer er fortsat meget udbredte. Finn Lynge har udtrykt det således:

Disse i sig selv så smukke karaktertræk [tilbageholdenhed, beskedenhed og fæmælted] kommer til at styrke det misbrug, som det er deres funktion at forhindre, så det koloniale uvæsen så langt fra at blive afskaffet med selvstyret tværtimod nemt kommer til at bide sig fast i forskellige forkældninger (se Finn L ynges kapitel i denne bog).

I såvel interaktion som konfrontation mellem de to kulturer – den europæisk/danske og den eskimoisk/grønlandske – er den grønlandske den svage part, fordi den danske overtræder konventionen om den ukrænkelige personlige integritet.

Europæisk/dansk kultur opererer med et dogme om den legalt krænkede personlige integritet. De to dogmer er uforenelige, og den danske er i sin natur den mest aggressive. Dette ses blandt andet i de to kulturers meget forskellige måder at håndtere konfliktløsninger på. I korthed ses det ved en dansk direkte konfliktlösningstrategi og en grønlandsk indirekte konfliktlösningstrategi (for en nærmere beskrivelse se Hansen, 1991; 1992). På dette niveau vil en dansk konfliktløsning i sin natur være langt mere aggressiv end en grønlandsk konfliktløsning.

Det ulykkelige ved dette ulige interaktionsforhold er ikke i sig selv den konstaterbare forskellighed, men derimod det faktum, at den grønlandske socialiserings logik endnu ikke er blevet beskrevet konstruktivt med udgangspunkt i sin egen indre logik. Derved står de grønlandske socialiseringsprincipper svagt over for en velbeskrevet europæisk socialiseringslogik.

Måske kan en væsentlig forhindring for en konstruktiv aktivering af medborgerskabets tredje dimension overkommes med en eksplicitering af de grønlandske socialiseringsprincipper, hvorved der vil kunne hentes inspiration til en øget mental ligestilling mellem grønlandsk og dansk kultur. Det

vil måske føre til en øget magtspredning i samt en øget demokratisering af det grønlandske samfund.

ET GRØNLANDSK VIDENSSAMFUND

Grønland er i dag et videnssamfund, som besidder en række potentialer, der kan være med til at øge graden af demokrati. Men der er nogle forhold, der virker hæmmende for udfoldelsen af dette potentiale.

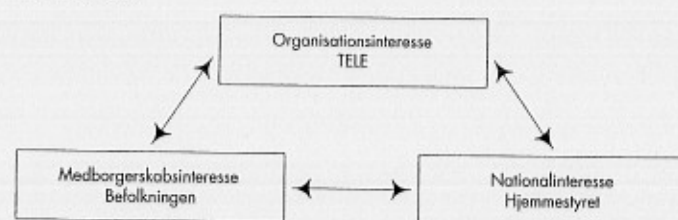
Da TELE sidder tungt på kontrollen af videnssamfundets elektroniske kommunikationsnet, har TELE været underkastet en særlig analyse. TELE sidder på den teknologiske viden, og Stehr påpeger, at det i videnssamfundet netop er adgang til teknologisk viden, som giver mulighed for handling. Dette er med til at forklare, hvorfor TELE, som ikke har specielt meget formel magt, har så stor reel magt inden for IT-sektoren i dagens Grønland. Helt parallelt sidder Hjemmestyrets centraladministration tungt på den samfundsmæssige viden, hvilket sikrer Hjemmestyret en vidensmagt. Begge disse lag af videnskonsentration – TELE's primært inden for en bestemt sektor og Hjemmestyrets samfundsmæssigt mere bredt – har deres udspring i den koloniale arv, hvor viden og magt var koncentreret hos de få.

Dette system har bygget på, at adgangen til information kunne kontrolleres og styres. Det nye er, at der – af TELE og Hjemmestyret – er blevet skabt et medium, hvor kontrollen med information ikke længere lader sig opretholde. Vi er i disse år vidner til en brydning mellem et tidligere informations- og magtkonsentreret samfund og et kommende informations- og magtspredt samfund. De gamle videns- og magtkonstellationer holder endnu fast i deres positioner, godt hjulpet af den koloniale arv, som er kendetegnet ved, at viden og magt lå på meget få hænder.

Vi vil i de kommende år blive vidner til et voksende engagement fra et stadigt mere aktivt medborgerskab i befolkningen. Hvis intentionerne i „den gode skole“ bliver ført ud i livet, vil dette være med til at styrke netop denne proces, som i sit væsen bevæger sig i retning af øget demokratisering i samfundet.

De brydninger, som jeg har skitseret for specielt IT-sektoren, kan illustreres på følgende måde: Vi har med tre grupper af aktører at gøre, som hver har deres interesser at forfølge. Indenfor andre sektorer vil der være andre organisationsinteresser, men princippet gælder generelt, jf. figur 9.5.

FIGUR 9.5.
Interesse-trekant

I gennemgangen af potentialer og problemer inden for hver af de tre dimensioner af medborgerskabet (rettigheder, deltagelse og identiteter) blev konkrete emner diskuteret. Det fremgår i overskriftform i figur 9.6.

Vi kan nu tilføje endnu en kolonne, hvor den primære aktør for de lokaliserede problemer kan anføres. For medborgerskabets rettigheder i IT-sektoren er problemet TELE's lukkede monopol. Den primære aktør i en aktivering af det demokratiserende potentiale, som er skabt af TELE, er derfor TELE Greenland A/S selv.

Hvad angår medborgerskabets deltagelse, har potentialet vist sig i form af nye aktivt deltagende grupperinger – eksempelvis fritidsfangere. Men alle disse nye, ikke-institutionaliserede grupper af aktive deltagere i medborgerskabet hæmmes i deres handlemuligheder af en markant mangel på aktuel og relevant information, som uden problemer kunne have været lagt på internettet af myndighederne, men som blot ikke er der. Hjemmestyrets undladelse af at gøre information tilgængelig er et af de centrale problemer for borgernes aktive deltagelse. Den primære aktør i en ændring af disse forhold er Hjemmestyret.

FIGUR 9.6.
Aktørernes fordeling i udbygningen af medborgerskabet

MEDBORGERSKAB	POTENTIALER	PROBLEMER	PRIMÆR AKTØR
Rettigheder	Digitalisering	Lukket monopol Videnskonsentration	TELE
Deltagelse	Nye sociale grupper	Manglende uddannelse For lidt information	Hjemmestyret
Identiteter	Åbenhed og fatalisme	Uekspliciteret socialisering	Befolkning

Dertil kommer så den manglende uddannelse og mindst lige så væsentligt, den bagstræberiske modvilje hos lærerne mod i skolerne at give eleverne indsigt i, hvorledes det i dag i princippet er muligt på egen hånd på internettet at indhente relevant og aktuel information. Dette vil de nuværende årgange i folkeskolen komme til at lide under fra den første dag, efter at de er gået ud af skolen. Eleverne er gidsler i et magtspil, hvor lærerne holder fast i industrisamfundets centraliserede dosering af information, hvor lærerne havde magten over denne information. I videnssamfundet er lærerens rolle en helt anden, men det er den grønlandske folkeskole endnu ikke gearret til. Måske vil projektet med „den gode skole“ kunne tage hul på denne problematik, hvis den overhovedet får lov at komme i gang. Men det er på høje tid. Grønland har ikke råd til at tabe flere generationer på fabriksgulvet.

Medborgerskabets tredje dimension, identiteter, har i Grønland et væsentligt potentiale i den fatalistiske åbenhed, hvormed ny teknologi mødes. Denne åbenhed og fatalisme går hånd i hånd med et hensynsfuldt menneskesyn. Åbenheden, fatalismen og det hensynsfulde menneskesyn er efterlevelsseværdige, men i en globaliseret verden, hvor den grønlandske kultur er i interaktion med andre kulturer, gør specielt to forhold, at den grønlandske interaktionsform bliver sårbarhed.

For det første møder åbenheden, fatalismen og det hensynsfulde grønlandske menneskesyn i det globale verdenssamfund andre og knapt så hensynsfulde menneskesyn, og i det møde må det grønlandske menneskesyn blive den svage part – alene fordi det ofte er mere hensynsfuldt og åbent over for andre synspunkter. Det er naturligvis ikke i sig selv et minus at være hensynsfuld, men – og dette er det andet og det væsentligste forhold – der er i befolkningen kun en meget vag bevidsthed om denne grønlandske hensynsfuldhed. Denne bevidsthed må nødvendigvis styrkes. Det vil kræve en mental vækkelse i befolkningen, som er den primære aktør i denne sammenhæng. Ved at være sig mere bevidst omkring sit eget udgangspunkt – det vil sige at være sig bevidst om normer for ens egen interaktionsform – vil der kunne opbygges et langt bedre forsvar over for andre og mere pågående og direkte interaktionsformer, der måske bygger på et helt andet menneskesyn.

Gennem denne bevidstgørelse kunne der formuleres nye mål for den aktivt deltagende samfundsborger med en samfundengageret identitet. Et mål kunne eksempelvis være, at det ikke længere skal være acceptabelt kun at få sine fatalistiske tilbøjeligheder tilfredsstillet ved at skrabes Pisiffiks skrabelodder og gå til banko flere gange om ugen. Den karakteristiske fatalismes

åbenhed og beredvillighed skal gennem eksplicitering i positive og konstruktive beskrivelser kanaliseres over i et samfundsproduktivt spor, som det tidligere har været kendetegnende for den grønlandske befolkning.

Naturligvis har myndighederne også her et stort ansvar for at sikre grundlaget for, at dette kan realiseres, men den mentale omlægning skal selv vokse frem i befolkningen.

Set i dette perspektiv kunne man få den tanke, at politikerne og den øvrige post-koloniale elite måske slet ikke oprigtigt ønsker at skabe et mere demokratisk funderet medborgerskab, da det jo vil kunne sprede magten og dermed vil kunne true dem på den magt, som i dag er koncentreret hos den post-koloniale elite.

Men på den anden side er det sikkert, at hvis vi klarer at sikre en væsentlig omlægning i IT-sektoren, i skolesystemet og i selvforståelsen, vil tre meget store forhindringer for et bredere funderet demokrati være blevet ryddet af vejen, og Grønland vil kunne komme til at opleve en langt bedre fungerende demokrati end det, vi har i dag.

NOTER

- 1 Jeg skylder en stor tak til deltagerne i DEMA-seminaret i Ilulissat i april 2002 for de meget konstruktive kommentarer, som jeg fik. Specielt er jeg Rasmus Ole Rasmussen, Peter Munk Christiansen og Gorm Winther tak skyldig for god hjælp.
- 2 Ilimmarsa er det grønlandske ord for den rejse, angakokken foretager gennem luften med sine hjælpeånd, når han er i trance og søger viden om noget bestemt.
- 3 Stykket blev opført af den lokale amatørteatergruppe Pakkutat i Sisimiut Forsamlingshus den 11. november 2001 for ca. 200 begejstrede publikummer i alle aldre. Aktørerne er alle teenagere. Forfatteren og instruktøren til nytolkningen af det gamle sagn er Valerius Nielsen.
- 4 Her citeret efter Danker, som har sine oplysninger fra Lars Dyrlov Madsen. Danker krediterer dog ikke Lars Dyrlov Madsen for denne i telehistorisk sammenhæng meget væsentlige oplysning.
- 5 Telefonabonnementstæthed defineres således: Antal abonnenter af fastnet telefoner x 100/befolkningstallet. Mobiltelefonabonnentantallet er altså ikke medregnet. Netop det, at mobiltelefonabonnenterne ikke indgår i beregningen af et lands

telefonabonnenttæthed, er nok den væsentligste forklaring på, at kurven i 2000 flader ud. Til illustration af dette kan det anføres, at antallet af mobiltelefonabonnenter i første kvartal 1998 var 7.509, og at det i fjerde kvartal 2000 var 15.977. Til sammenligning var antallet af fastnet telefonabonnenter i fjerde kvartal 2000 26.180 (TELE, 1995-2000).

- 6 Den offentlige debat om informationsteknologi i Grønland blev blandt andet initieret ved to debatoplæg: dels *Lad nordlyset spille bold med informationen* (Hansen, 1994), dels *Grønland som informationsamfund* (Hansen, 1995).
- 7 Et stort fiskelinehjul til fiskeri med pirk efter torsk, hellefisk, rødfisk mv. Hjulet fastgøres til jollens ræling. På hjulet er der svinghåndtag til at rulle snøren ind med.
- 8 Ilisimatusarfik er Grønlands Universitet, som befinder sig i Nuuk. Universitetet er opdelt i fire institutter: 1: Teologi, 2: Grønlandsk, 3: Kultur og samfundshistorie samt 4: Det samfundsvidenskabelige institut for administration. Universitetet kan således i høj grad siges at være domineret af institutter baseret på det Jes Adolphsen andetsteds i denne antologi har kaldt identitetsskabende fag (institutterne 1, 2 og 3), mens det fjerde institut rummer fag, der har med modernitet og erhvervsudvikling at gøre. Disse samfundsvidenskabelige fag udgør et mindretal ved universitetet, og er i kollegiale sammenhænge på udemokratisk vis underordnet de identitetsskabende fag. Denne skævhed i universitetsloven må tilskrives en manglende kvalificeret ekstern kontrol med udformningen af lovteksten, da den blev til. Et andet eksempel på manglende kvalificeret modspil fra hjemmestyreadministrationen, hvilket har givet uforholdsmæssig stor (og uheldig) egenindflydelse, er, at en gruppe af de akademisk ansatte personer ved Ilisimatusarfik med § 6 i „Aftale om stillingsstruktur for det videnskabelige personale ved Ilisimatusarfik, Nuuk“ i 1988 automatisk blev udnævnt til lektorer uden nogen forudgående kvalifikationsbedømmelse (Aftale, 1988), hvilket er helt uhørt i universitetsverdenen globalt.
- 9 KNI dagligvarebutikkerne var oprindeligt en division af Kongelige Grønlandske Handel (KGH), som blev udskilt i forbindelse med, at KGH blev overtaget af Hjemmestyret i 1980'erne. KNI er opdelt i bygdebutikskæden Pilersuisoq og bybutikskæden Pisiffik. I 2001 er der dog yderligere sket det, at Pisiffik blev privatiseret på grundlag af en opdeling af Pisiffik kæden, hvor man solgte aktier i de mest profitable butikker til en dansk koncern og 17 ledende medarbejdere.

- Aftale (1988). „Aftale om stillingsstruktur for det videnskabelige personale ved Ilisimatusarfik, Nuuk“. *Nalunaerutit – Grønlands Lovsamling*. Serie C-II, Afsnit S. 2. maj.
- Andersen Management International A/S (2000). [Til TELE Greenlands bestyrelse] *Konsekvensanalyse af 3 scenarier for liberalisering af den grønlandske telesektor*. 6. november. Nuuk: Andersen Management International A/S.
- Andersen, Jørgen Goul (2002). „Medborgerskab og politisk deltagelse“, pp. 162–179 i Erik Albæk, Peter Munk Christiansen & Birgit Møller (red.). *Demokratisk set*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bacon, Francis (1620). *Novum Organum, With Other Parts of the Great Instauration*. Oversat og redigeret af Peter Urbach og John Gibson. Chicago, 1996.
- Bengt-Pedersen, Carsten (1998). „Magtbegrebet“, i *Den Store Danske Encyklopædi*, 12: 487–488. København: Danmarks Nationalleksikon.
- Bugge, Aage (1949). *Mødet mellem gammelt og nyt i grønlandsk tankegang*. København: Grønlands Selskab.
- Christoffersen, Anthon (2002). „Bedst mulige service til mindst mulige pris“. *Atuagagdliutit Grønlandsposten*, 5. april, 142, 26: 32.
- Danker, Per (2000). *TELE 75 Oqaluttuatsialaat Krøniker*. Nuuk: TELE Greenland.
- Grønlands IT-Råd (2000). *Vi bygger en nation. Grønlands muligheder i Internet-samfundet. Forslag til en national IT-strategi*. Nuuk: Grønlands IT-Råd.
- Grønlands Statistik (1997/4). *Tal om Grønlands husstande 1994–1997*. Befolkning Opgørelser fra Grønlands Statistik. Nuuk: Grønlands Statistik.
- Grønlands Statistik (2000/5). *IT Undersøgelse 1999*. Specialpublikation. Nuuk: Grønlands Statistik.
- Grønlands Statistik (2002/2). *Udbredelse og anvendelse af informationsteknologi blandt borgerne i Grønland*. Specialpublikation. Nuuk: Grønlands Statistik.
- Gyldenkerne, Paw M.K. (2001). „IT udbredes hurtigt – og det vil fortsætte de kommende år“. *OnLine. Et Magasin Om Kommunikation i Dagligdagen*, 2, 3: 10–11.
- Hansen, Klaus Georg (1991). „Beskrivelse af en grønlandsk konfliktløsningsmodel“, pp. 73–77 i Peder Kern & Torben Cordtz (red.). *NUNA MED '91 – en grønlandsk medicinsk konference*. Nuuk: Grønlandsmedicinsk Selskab.
- Hansen, Klaus Georg (1992). *De kalder os eskimoer – aspekter af moderne vestgrønlandsk selvforståelse*. Magisterkonferensspeciale. Moesgård: Afdeling for Etnografi og Soci-
alantropologi.
- Hansen, Klaus Georg (1994). *Lad Nordlyset spille bold med informationen! Debatoplæg om udbygning af teleinformation i Grønland*. Nuuk: [NA Tryk].
- Hansen, Klaus Georg (1995). „Grønland som informationssamfund/Kalaallit Nunaat ilisimatissusiisarfittut“. Artikelserie på 8 artikler i *Atuagagdliutit/ Grønlandsposten*, 51–59. (Grønland som informationssamfund. 2. udgave. Sammenskrivning af de danske tekster i avisartiklerne. Nuuk: [NA Tryk].)
- Hansen, Klaus Georg (1997). *Grønlands tidlige bibliotekshistorie; bøger i Grønland før 1850*. Forskningsbibliotekarspeciale. 2. udgave. Nuuk: [NA Tryk].
- Hansen, Klaus Georg (1998). „Cultural Conditions for Greenland as an Information Society“, pp. 281–288 i Gérard Durhaime, Rasmus Ole Rasmussen & Robert Comtois (eds.). *Sustainable Development in the North; Local Initiatives and Mega-projects*. Québec: GÉTIC, Université Laval.
- Hansen, Klaus Georg (1999a). *Mens vi venter. Statusrapport over det første år med verdens nordligste internet-café i Innaarsuit*. Arbejdspapir nr. 141, NORS-Skrifter nr. 39. Roskilde: NORS, Roskilde Universitetscenter.
- Hansen, Klaus Georg (1999b). „Cool time management: Politik, IT og tradition i Grønland“. *Jordens Folk. Etnografisk Revy*, 34, 4: 19–26.
- Hansen, Klaus Georg (2000a). „IT i den grønlandske erhvervsstrategi“, pp. 187–202 i Mogens Holm & Rasmus Ole Rasmussen (red.). *Udviklingsforskning, udviklingspolitik og udviklingsentreprise; 3 faktorer i det grønlandske samfunds forandring og udvikling*. Inussuk, Arktisk Forskningsjournal (2000:1). Nuuk: Direktoratet for Kultur, Uddannelse og Forskning.
- Hansen, Klaus Georg (2000b). *The Gap Between Potentials and Realities; Analysing the Use of Computer and Internet in Greenland*. Paper præsenteret på 12th Inuit Studies Conference i Aberdeen, Skotland. Upubliceret.
- Hansen, Klaus Georg (2001). *The Use of Computers and Internet Among Teenagers in Sisimiut*. Paper præsenteret på 4th International Congress of Arctic Social Sciences, Quebec, Canada. Upubliceret.
- KIIP (1997). *Redegørelse vedr. EDB i folkeskolen (Handlingsplan)*. 21. april, FM 1997/38, KIIP J.nr. 51.47.02. Nuuk: Direktoratet for Kultur, Uddannelse og Kirke.
- KIMIK (2002). www.kimik.gl. Nuuk: KIMIK.
- Kleemann, Louise M. (2001). „Vild med SMS“. *OnLine. Et Magasin Om Kommunikation i Dagligdagen*, 2, 3: 11–12.
- Landsstyrets IT-arbejdsgruppe (1996). *Grønland og informationssamfundet. Elementer i en informationsteknologisk strategi*. Nuuk: Direktoratet for Erhverv, Trafik og Forsyning.
- Mejlvang, Mette (1998). „Den globale landsby er en myte“. *Morgenavisen Jyllands-Posten*. Viden om. 9. marts.
- Petersen, Hans Christian (1994) (genfortalt). *Anngamguujuk*. Nuuk: Atuakkiorfik.
- Rink, Hinrich Johannes (1866–1871). *Eskimoiske eventyr og sagn oversatte efter de indfødte fortælleres opskrifter og meddelelser*. Bind 1–2. Genoptrykt 1982. København: Rosenkilde og Bagger.
- Rosing, Peter Fr. & Marianne Stenbæk (1998). *Radiomiut. Kalaallit Nunaata Radioa, Grønlands Radio, Radio Greenland 1958–1998*. Nuuk: KNR/Atuakkiorfik.

- Schultz-Lorentzen, Christian Wilhelm (1951). *Det grønlandske folk og folkesind*. København: Statsministeriet.
- Stehr, Nico (1994). *Knowledge Societies*. London: SAGE Publications.
- Stehr, Nico (2001). *The Fragility of Modern Societies. Knowledge and Risk in the Information Age*. London: SAGE Publications.
- TELE (1995-2000). *Statistikrapport* [Kvartalsvise rapporter fra 1. kvartal 1995 til 4. kvartal 2000]. Nuuk: TELE Greenland.